

AVALUACIÓ D'APRENTATGES SENSORIALS EN LA EDUCACIÓ DE LA VEU A LA UAB

Autora: Cecilia Gassull Bustamante

Departament: Didàctica de l'Expressió Musical, Plàstica i Corporal

E-mail: Cecilia.Gassull@uab.cat

Coautor: Pere Godall Castell

Introducció

Des de les sempre, en les diferents assignatures d'educació de la veu que s'imparteixen a la UAB es fa èmfasi en la importància de la pràctica, pràctica que es desenvolupa en un àmbit molt sensorial. Això ha comportat el desenvolupament de recursos com són l'ús d'imatges sensorials com a suport a l'aprenentatge.

Si l'ensenyament es fonamenta en la pràctica, l'avaluació de l'assignatura també ha d'anar dirigida a l'assoliment d'aquesta pràctica. Sense deixar d'utilitzar mecanismes que valoren els continguts teòrics hem buscat eines que ens donin informació sobre els nivells d'aprenentatge sensorial experimentat per l'alumnat.

La proposta desenvolupada consisteix en que els alumnes pintin en una fitxa on hi ha una figura del cos humà les parts que senten que participen en determinades activitats corporals i vocals. D'aquesta manera tenim un instrument que mostra el reconeixement de la pròpia percepció sensibilitat corporal. Això ens és molt útil a l'hora d'avaluar el nivell de consciència i comprensió de les activitats realitzades, i ens permet seguir l'evolució de l'aprenentatge de l'alumnat. També és interessant per l'alumne que pot seguir el seu propi procés educatiu.

Mostrarem el sistema d'avaluació emprat i algunes de les valoracions realitzades sobre el seu ús, bons indicadors del funcionament del mateix programa. Això s'ha fet realitzant comparacions entre diferents grups d'alumnes que han tingut formacions amb contextos i durades diferents.

Paraules clau

- Educació de la veu i del cos
- Formació inicial dels mestres
- Avaluació educativa

Desenvolupament

Objectius

- Donar a conèixer un sistema d'avaluació que permet valorar l'adquisició de recursos, especialment en relació al grau de consciència corporal assolit.
- Mostrar com una eina avaluativa és una eina per ensenyar on el propi alumne pot veure reflectit el seu procés personal d'aprenentatge.
- Donar a conèixer els resultats obtingut a partir de la comparació de diferents grups d'alumnes que han tingut formacions amb contextos i durades diferents.

Descripció del treball

Un dels aspectes que es treballen des de les assignatures d'educació de la veu i la seva salut que s'imparteixen a la UAB (titulacions de Mestre i Logopèdia), és l'educació corporal. Així, dins l'educació de la veu dos elements importants a considerar són la cinestèsia i la consciència corporal.

Avaluar és reflexionar de forma sistemàtica i fonamentada sobre la praxis. Tenir informació sobre com es realitzen els aprenentatges és fonamental per als alumnes ja que és a partir d'aquesta informació que l'alumne aprèn a detectar, per exemple, si l'emissió de la veu és adequada o no, o de si alguna deficiència en la manera de fer servir la veu li pot comportar algun problema de salut vocal. També aquesta informació li proporciona eines per a reafirmar o canviar, si és el cas, la seva actitud corporal per tal d'optimitzar la seva emissió vocal.

Aquests tipus d'aprenentatge sovint són difícils d'avaluar, d'una banda perquè no hi ha una tradició educativa que doni els referents necessaris i, de l'altra, perquè no parlem d'aprenentatges pròpiament conceptuals sinó de continguts fonamentalment sensorials. Són aprenentatges que han de ser viscuts en part des dels sentits interns i no podran ser mai aprenentatges consolidats si després no són assimilats des de la consciència i la corresponent comprensió. Per això, les persones que realitzem aquests tipus de programes educatius hem d'utilitzar recursos didàctics diferents als que utilitzen professors de moltes altres matèries.

Entre les diverses possibilitats de realitzar activitats d'avaluació que són possibles des de la pràctica educativa creiem que cal buscar recursos més eficients que donin respostes als continguts que volem avaluar. Això ens porta a experimentar amb propostes alternatives a les tradicionals, que ens donin la informació òptima d'acord amb els aprenentatges que són objecte d'observació. Sols així obtindrem un millor seguiment de l'evolució real de l'alumnat.

Més que parlar d'una nova manera d'ensenyar i aprendre, caldria parlar d'incorporar a l'ensenyament superior pràctiques, estratègies docents més idònies, que es fan servir en altres contextos.

La propiocepció

La propiocepció ens informa de l'estat general del cos. A través de les terminacions nervioses de la musculatura i dels tendons rebem informació referent als moviments i posició del nostre cos. Quan emetem el so, i més clarament en el so cantat, percebem, a més a més de l'escolta, sensacions propioceptives que acabaran convertint-se en paràmetres de referència per detectar si el so està ben o mal emès.

En l'educació de la veu, la propiocepció és bàsica com a element de control de l'emissió vocal. Els estudiants poden anar despertant progressivament les àrees que són estimulades per les ones sonores i pressions atmosfèriques al llarg del cos i la consciència d'aquestes sensacions és indispensable per poder modificar el gest vocal i per poder guiar la veu (Brown, 2002).

Soulairac ja en els anys 50, comença a parlar del que s'anomena esquema *corporal-vocal*, que aquest autor va descriure com el mitjà pel qual el cantant té consciència dels fenòmens sonors i vibratoris que succeeixen en el seu cos i és mitjançant aquest esquema *corporal-vocal* que el cantant autoregula la seva emissió fonatòria. Aquest concepte ha estat adoptat per la comunitat foniàtrica i logopèdica; per exemple Arias (1994: 83) defineix l'esquema corporal-vocal com el "descobriment propioceptiu de tots els òrgans que entren en joc en la producció de la veu".

La fitxa-qüestionari de consciència corporal

L'ús de colorejar imatges, tant lligat als primers aprenentatges infantils, té, entre altres funcions, substituir el llenguatge verbal de posterior assimilació pel món de la imatge i del color. Malgrat que estem immersos més que mai en una cultura on en certs espais informatius la imatge substitueix la paraula, això és més rar de trobar en àmbits educatius, especialment en els universitaris. I això també és així en la pràctica avaluativa.

Dins l'educació de la veu hi ha aspectes corporals que ens interessa avaluar, com són:

- Identificar si hi ha unes zones concretes que els participants perceben com a parts del cos on exerceixen excés de tensió a l'hora d'emetre el so.
- Constatar si els participants acaben tenint un coneixement sensorial, basat en la cinestèsia, propiocepció i cognició, de les parts del cos que intervenen en l'emissió de la veu.

Per poder-ho fer hem construït i validat mitjançant la tècnica de jutges (Gassull, 2005), una fitxa o qüestionari de consciència corporal on els alumnes pinten sobre unes figures humanes les zones del cos on detecten tensió i les que són importants a l'hora d'emetre la veu d'una forma eficient i sana. Aquesta fitxa és totalment qualitatiu. A partir d'una premissa donada a sobre de cada esquema corporal, els participants pinten allà on creuen convenient.

Aquest qüestionari és totalment qualitatiu. És un qüestionari on els enquestats pinten sobre uns esquemes corporals. A partir d'una premissa donada a sobre de cada esquema corporal, els participants pinten allà on creuen convenient. Això ha comportat moltes dificultats, com veurem, a l'hora de construir una graella de buidat.

Ens vam plantejar la necessitat de fer una fitxa d'aquestes característiques per diversos motius:

- Els qüestionaris que hi ha estan dirigits bàsicament a esbrinar si l'enquestat té risc de patir difonia o a trobar perfils de risc vocal.¹
- Només hem trobat qüestionaris que aborden l'aspecte corporal amb preguntes molt concretes. Sense donar l'opció a una visió global del cos.
- Des de l'educació de la veu, ens interessa construir un instrument on l'enquestat pugui expressar les seves sensacions i percepcions.
- Des de l'àmbit de l'educació (i crec que també des del terapèutic) pot ser una bona eina per al propi alumne (o pacient) per anar visualitzant el seu procés d'aprenentatge en allò que fa referència a la intervenció corporal en l'emissió de la veu.

Ens vam plantejar la necessitat d'elaborar una ficha avaluativa d'aquestes característiques per diversos motius:

- Només coneixem models que aborden l'aspecte corporal amb preguntes molt concretes sense donar l'opció a una visió més global del cos.
- Des de l'educació de la veu, ens interessa construir un instrument on l'alumne pugui expressar les seves sensacions i percepcions.
- Des de l'àmbit de l'educació pot ser una bona eina per al propi alumne per anar visualitzant el seu procés d'aprenentatge en allò que fa referència a la intervenció corporal en l'emissió de la veu.

Estructura de la fitxa

Hem dividit la fitxa en tres parts o caselles i hem afegit una pregunta oberta. Cada un d'aquests apartats intenta abordar un aspecte concret.

- *Casella 1-* En aquesta casella se'ls demana que marquin sobre la figura humana les zones del cos on sovint acumulen tensió (tensió moderada en rosa / tensió forta en vermell). Ens interessa saber això, per diferents raons:
 - Saber el grau de confort corporal que té la persona, encara que a vegades la falta de consciència corporal fa que determinades tensions no siguin percebudes.
 - Saber si aquests tensions quotidianes coincideixen en parts del cos que poden incidir més directament en l'emissió vocal.
 - Poder inferir en el cas que existeixi un grau de tensió molt elevada, en alguna part del cos, quin serà l'aspecte vocal més conflictiu per aquell alumne determinat.
- *Casella 2-* En aquesta casella se'ls demana que marquin aquelles parts del cos que ells creuen que els interfereixen a l'hora d'emetre el so. Aquesta casella és important:

¹ És evident que dins l'àmbit terapèutic, els professionals en la seva anamnesi ja inclouen un petit qüestionari vocal on molts inclouen aspectes corporals. El problema és que aquestes eines queden normalment en la privacitat de cada centre o consulta i no estan a l'abast de tothom.

III Jornada d'Innovació Docent 2006

- Perquè l'alumne/a reflexioni si hi ha alguna part del seu cos que, quan fem servir la veu so, tensa en excés.
- Perquè si un detecta quina o quines parts del seu cos l'interfereixen a l'hora d'emetre un so, podrà seleccionar els exercicis o imatges que li són més útils per aconseguir que el seu cos sigui un bon instrument sonor.

FITXA-QÜESTIONARI DE CONSCIÈNCIA CORPORAL²

<p>1. DE VERMELL. Zones del cos on sovint sents molèsties. Si no sents molèstia, no acoloreixes</p>	<p>2. DE BLAU. Zones del cos que tenses en excés o sents molèstia, quan cantes una cançó i/o quan vols parlar fort i/o quan fa estona que parles Si no tens tensió en excés, no acoloreixes</p>	<p>3. DE VERD. Zones del cos importants per emetre el so. Fort: Zones implicades directament en l'emissió de la veu_ Fluix: Altres zones importants per la veu</p>

- **Casella 3** - En aquesta casella se'ls demana que marquin aquelles parts del cos que estan implicades directament en l'emissió de la veu. És a dir, quines parts del cos considerem part del sistema fonador i quines parts són també importants, encara que en no formin part.
 - Saber el grau de coneixement teòric que ha assumit l'alumne/a.
 - Saber si té consciència que tot el cos és *instrument sonor* de la veu.
 - Poder observar el procés d'aquest cos com a instrument sonor, abans i després de la intervenció.

² Dibuixos fets per Marc Hosta inspirats en els del llibre *Anatomía para el movimiento* de B. Calais

L'alumnat

Aquest sistema d'avaluació es va iniciar el curs 2000-01 amb alumnes de primer curs que cursen l'assignatura *Educació de la veu i foniatría aplicada* en la diplomatura de Mestre especialista en Educació Infantil de la Facultat de Ciències de l'Educació de la UAB. Posteriorment, s'ha anat ampliant la mostra a alumnes de 3r per tenir una perspectiva al llarg del temps de la consolidació d'aprenentatges. S'han fet avaluacions dels resultats al final de cada curs, resultats que considerem molts satisfactoris. Durant el curs 2005-06 s'ha fet extensiva la proposta als estudiants de la diplomatura de Mestre especialista en Educació Musical.

Aquesta matèria es realitza amb individus vocalment sans però que no tenen cap formació relacionada amb el perfil de l'assignatura. Cal tenir en compte que el nostre programa es el d'una assignatura d'unes 20 hores de durada la qual cosa limita molt la profunditat de l'aprenentatge.

Resultats obtinguts

Els resultats obtinguts després de buidar els qüestionaris i passar-los amb dades numèriques que hem analitzat amb el programa estadístic SPSS són els que exposem a continuació.

Podem observar la diferència de resultats entre els alumnes que cursen 20 hores de classe (titulació de mestre d'infantil) i els que cursen 40h (titulació de mestre de música)

Resultats de la casella 1.

Aquí trobem que tant els alumnes d'infantil com els alumnes de musical presenten un perfil similar de tensions, que són: espatlles, zona dorsal i lumbar.

Els resultats són els esperats. En una intervenció com la nostra, el treball corporal està molt present però no com a finalitat. És un treball dirigit a conscienciar el cos com a instrument de la veu i a trobar recursos per optimitzar l'emissió vocal.

Resultats de la casella 2.

Els resultats mostren una clara diferència, en el grau de consciència de les tensions corporals que els afecten a l'emissió de la veu, entre els alumnes d'infantil i d'educació musical.

- Els alumnes d'infantil perceben, tant abans com després de la intervenció, que si hi ha alguna part del cos que els interfereix a l'hora de cantar, parlar fort o parlar durant una estona llarga, aquesta és la zona del coll.
- Els alumnes de musical, després de la intervenció, marquen a més a més del coll alguna altre part del cos; això ho fa un 53% dels alumnes.

Aquests resultats ens mostren que les persones, de manera intuïtiva, senten que la zona del coll és la que els pot crear obstacles en la sortida lliure del so. La poca varietat de respostes entre els alumnes d'infantil, pot ser deguda a que el nombre d'hores de què disposem per a la nostra matèria no dóna per poder sentir que la tensió en el coll, a vegades, és la manifestació última d'una sèrie de tensions anteriors.

Resultats de la casella 3.

En aquesta casella ja trobem diferència entre els alumnes d'infantil i de musical abans de cursar l'assignatura.

A partir dels resultats podem dir que els participants creuen que *les parts directament implicades en l'emissió vocal* són:

Infantil (20hores)		Musical (40 hores)	
Abans	després	abans	després
<ul style="list-style-type: none">▪ el coll (82'4%)▪ el plexe solar (38'9%)	<ul style="list-style-type: none">▪ sistema fonador complet (38%)		<ul style="list-style-type: none">▪ sistema fonador complet (77%)

Hem observat com la concepció inicial del sistema fonador, que és totalment intuïtiva es limita a la zona del coll (laringe) i a la zona on gran part dels participants senten moviment quan respiren.

La seva concepció final de l'instrument vocal, que és fruit d'informació donada, però sobretot, és fruit de la vivència d'aquest sistema fonador. I que aquest va més enllà de la laringe on es troben les cordes vocals.

Pel que fa a les *altres parts del cos que també són importants en l'emissió de la veu* trobem que abans de la intervenció no hi ha cap part específica que puguem destacar (només la zona periumbilical), mentre que després de la intervenció tot el cos és vist per una mica més del 50% dels alumnes d'infantil com a element important per emetre la veu. En el cas dels alumnes de musical, aquest percentatge augmenta fins al 78%.

Conclusions

- Podem afirmar que aquesta fitxa-qüestionari ens ha permès observar l'aprenentatge de continguts específics d'educació de la veu, alhora que és un bon indicador pel propi alumne de l'evolució del seu procés d'aprenentatge.
- L'anàlisi dels resultats obtinguts ens donen una valoració molt positiva d'aquest instrument avaluatiu i a més a més ens indiquen que els alumnes que cursen més crèdits aprenen d'una manera més significativa els continguts propis de la matèria.
- Podem constatar que més del 30% dels participants acaben tenint un coneixement sensorial complet de les parts implicades en l'emissió de la veu. Aquest esquema sensorial inclou l'aparell ressonador, l'aparell fonador, l'aparell respiratori i la pelvis, o la franja periumbilical, com a impulsor del so com a elements principals.
- Entre el 50% i el 77%, depenent de les hores que hagin cursat, dels participants consideren tot el cos com a instrument sonor, un contingut que en el programa té una especial transcendència.

III Jornada d'Innovació Docent 2006

- El fet de no tenir percentatges més alts els atribuïm a factors denunciats pels mateixos alumnes: la majoria (95%) troben a faltar temps per a aprofundir en l'assignatura. També queda reflectit quan més del 80% dels alumnes afirma que l'assignatura hauria de tenir continuïtat al llarg de la carrera. Els alumnes no tenen temps de fer un treball suficientment profund que els porti a saber quin mecanisme corporal-vocal els pot interferir l'emissió de la veu.
- La casella 2 de la fitxa, relacionada amb l'excés de tensió a l'hora d'emetre la veu no mostra uns resultats amb percentatges alts en les respostes. Creiem que en una intervenció més llarga o amb una població diferent (docents en actiu, actors o cantants) aquesta casella pot tenir un valor important alhora de poder establir les principals pautes corporals relacionades amb l'emissió de la veu. També creiem que pot ser una bona eina d'autoevaluació i aprenentatge.
- L'avaluació és necessària per prendre decisions sobre un programa educatiu Així creiem que cal revisar alguns aspectes de la metodologia i de la proposta d'activitats per veure si, malgrat la curta durada de l'assignatura, s'aconsegueix incrementar la comprensió d'alguns continguts.

Bibliografia

- ALVIRA, F. (1991): *Metodología de la evaluación de programas*. Madrid: CIS. Cuadernos Metodológicos, 2.
- ARIAS, C. (1994): *Parálisis laríngeas: diagnóstico y tratamiento foniatrico de las parálisis cordales unilaterales en abducción*. Masson.
- BROWN, O. (2002): "Sensations". *Journal of Singing*, vol. 58, n. 3
- CALAIS, B. (1998). "El cuerpo y la voz: El movimiento desde el punto de vista de la anatomía". *ADE Teatro*, nº 74 (enero-marzo): 109-118.
- DEJONCKERE *et al.* (1993). "Perceptual evaluation of dysphonia: reliability and prevalence". *Folia Phoniatica* 45: 76-83.
- DIAZ, Y (2003): "Voz y método Cos-Art: el arte de trabakar el cuerpo" a Bustos Sánchez, *La voz. La técnica y la expresión*. Paidotribo. Barcelona.
- FELDENKRAIS. M. (1991): *Autoconciencia por el movimiento*. Paidós. Buenos Aires.
- FERNÁNDEZ, J.; SANTOS GUERRA, M. A. (1992): *Evaluación cualitativa de programas de educación para la salud*. Archidona (Málaga): Aljibe.
- GASSULL, C. (2005): *L'educació de la veu en la formació inicial dels mestres. Avaluació de l'adquisició de recursos per a una emissió eficient i sana de la veu*. Universitat Autònoma de Barcelona.
- GODALL. P. (2000): *L'educació de la veu i la foniatría aplicada en la formació inicial dels mestres: estudi i avaluació d'una experiència docent a la Universitat Autònoma de Barcelona (1975-2000)*. Tesis doctoral. UAB. Barcelona.
- LE HUCHE. F.; ALLALI. A. (1993): *La voz. 1. Anatomía y fisiología de los órganos de la voz y del habla*. Masson. Barcelona
- MILLER, R. (1990): *L'estructure du chant. Pédagogie systematique de l'art du chant*. Éditions impc. París.
- QUARRIER. N. F. (1994): "Le posture et le chant". *Medecine des Arts*. 9.
- YIU, M-L. E. *et al* (2002): "Impact and prevention of voice problems in the teaching professions". *Journal of Voice*, vol 16, n. 2, pp. 215-228